

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS: *Diccionari de la llengua catalana*, Enciclopèdia catalana, S. A. i Edicions 62, S.A., amb la col.laboració de Publicacions de l'Abadia de Montserrat, S.A., Edicions Moll, S.A. i Edicions 3 i 4, S.A., Barcelona, Palma de Mallorca, Valencia, 1995.

No ano 1932, despois da caída da dictadura de Primo de Rivera, viu a luz unha obra que, xunto coas *Normes ortográficas*, o *Diccionari ortogràfic* e a *Gramàtica de la llengua catalana* vai ser un dos piares básicos para a normalización do corpus ou normativización da lingua catalana. Estoume referindo ó *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, elaborado con materiais do Institut d'Estudis Catalans do que naquel momento era director, e que foi considerado e seguido desde entón como Diccionario normativo. Este diccionario foi reeditado no ano 1952 e, posteriormente, varias veces máis. Cando, coa volta da democracia, o catalán vai recobrando de jure e de facto os dereitos derivados da súa condición de lingua propia de Cataluña, ninguén vai cuestionar a autoridade lexicográfica do diccionario de Fabra, que actúa como verdadeiro diccionario normativo e que goza de gran prestixio entre os intelectuais, estudiosos da lingua, profesores, escritores e profesionais de Cataluña. É o diccionario que simboliza a integración lingüística dos cataláns nunha lingua común na que todos se ven representados. Quizais de aí o seu éxito, a súa autoridade indiscutible.

Pero este recoñecemento non implicaba pecha-los ollos a dous feitos ben evidentes. Por un lado, a ciencia lexicográfica avanzou considerablemente desde os tempos da redacción do diccionario Fabra, e ó catalán cumpríalle unha nova obra máis moderna desde o punto de vista metodolóxico, por máis que o diccionario de Fabra fose tamén un adiantado no seu tempo en canto á metodoloxía. Por outro lado, un diccionario debe responder á situación cultural e ós medios de vida de cada sociedade nun determinado momento, e resultaba evidente a necesidade de confeccionar un novo diccionario que respondese dunha maneira máis eficiente á realidade actual e ás novas necesidades derivadas da normalidade idiomática do catalán.

En realidade o Institut nunca abandonara os traballos de actualización e modernización do *Diccionari*. O que ocorre é que, como sucede tantas veces neste tipo de obras, o labor víñase realizando a un ritmo lento, que facía interminable o proceso de finalización da tarefa imposta.

É necesaria en determinados momentos históricos a aparición dalgún elemento dinamizador ou de determinadas circunstancias que lles dean un novo pulo a estes procesos, definindo os obxectivos con maior claridade, establecendo prazos concretos para acadalos, e poñendo os medios necesarios que permitan que o seu cumprimento sexa posible.

Esta nova situación produciuse a raíz da publicación da Lei do Parlamento de Cataluña de 24 de abril de 1991 na que se recoñecía que o Institut d'Estudis Catalans era a institución encargada de establecer e actualiza-la normativa lingüística do catalán e que tódalas administracións radicadas en Cataluña debían respecta-la normativa establecida polo Institut. No ano 1992, o Consello Permanente do Institut solicita do presidente da Sección Filolóxica a preparación dun informe sobre a posibilidade de accelera-los traballos do novo dicionario, e considera-la súa redacción como un dos obxectivos prioritarios do Institut. Trátase de recada-los fondos necesarios que fagan posible este novo ritmo de traballo, e conséguense fundamentalmente gracias a unha importante axuda económica outorgada para este fin polo Comissionat per a les Universitats i la Recerca.

Os traballos para a redacción deste novo dicionario lévanse a cabo nas oficinas lexicográficas do Institut, dirixidas por Maria Teresa Cabré, a un ritmo realmente admirable. En pouco máis de dous anos preparouse a edición do *Diccionari de la llengua catalana*, un tempo realmente reducido para unha obra deste tipo, que non sería posible sen unha coidada planificación e a participación dun alto número de colaboradores. E este é un dos aspectos que quixera salientar: estamos diante dunha obra de equipo (ó redor de cento cincuenta persoas), na que non só participaron os membros das oficinas lexicográficas cun elevado número de bolseiros e estudantes, senón tamén en distinto grao os membros doutras seccións do Institut (a Filolóxica, a Histórico-arqueolóxica, a de Ciencias Biolóxicas, a de Ciencias e Tecnoloxía e a de Filosofía e Ciencias Sociais) e outros filólogos e especialistas externos que foron consultados sobre temas específicos. Os que algunha vez traballamos en obras lexicográficas sabemos canta dificultade encerra coordinar un grupo de persoas que traballen nunha obra cunha estrutura tan definida como debe se-la dun dicionario, que esixe unha aprendizaxe previa de determinadas técnicas da definición para seren aplicadas con coherencia. Se a unificación de criterios é un problema que se presenta sempre na elaboración dunha obra colectiva, este acentúase moito máis cando se trata dunha obra lexicográfica. Con todo, hai que satisfacerse de que, fóra dalgúns casos que son inevitables nun traballo destas dimensións, a obra presenta unha notable cohesión, que implica un demorado traballo de supervisión por parte dun grupo reducido de persoas.

Podemos dicir que cando abrimos esta obra, o primeiro que nos impresiona é o volume de entradas. Non se trata simplemente dun remozamento do dicionario de Fabra. Se ben a contribución decisiva de Fabra e o traballo levado a cabo polo Institut ó longo de moitos anos aparecen recollidos no *Diccionari*, as achegas engadidas son tantas que lle dan unha fisionomía totalmente nova.

Neste dicionario hai un bo número de entradas que xa aparecían nas distintas edicións do *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, pero que agora están revisadas, redefinidas, actualizadas e en moitos

casos ampliadas. Véxase a modo de exemplo a entrada *eix*¹, tal como aparecía na sexta edición (do ano 1974) do Fabra, e tal como se trata agora:

eix *m.* Peça de fusta o ferro col.locada transversalmente sota un carruatge la qual uneix dúas rodas opoasadas, cadascuna de les seves extremidades entrant dins la caixa del botó d'una roda. | Peça cilíndrica, espiga, etc., al voltant de la qual giravolta una roda, etc. o que giravolta ensem amb la roda, etc. || Recta que travessa un cos o sistema i al voltant de la qual les parts d'aquest estan disposades simètricament; línia central d'un cos. *L'eix de la Terra és el diàmetre que passa pels seus dos pols. L'eix d'un cilindre, d'un con. Els dos eixos d'una el.lipse, d'una hipèrbola.* | Fig. *L'eix d'un raonament, d'un discurs. L'eix d'una empresa. L'eix de la política.* || Recta o cadascuna de les rectes a les quals es refereixen les altres parts d'una figura, d'un dibuix, etc., per a fixar-ne la posició, fer mesuraments, etc. *L'eix d'un dibuix. Els dos eixos de coordenades en un pla; l'eix de les abscisses i l'eix de les ordenades.*

(Fabra, 1974)

eix¹ *m.* Peça col.locada transversalmente sota un vehicle, que uneix dúas rodas opoasadas, cadascuna de les extremidades de la qual entre dins la caixa del botó d'una roda. | Peça cilíndrica, espiga, etc., al voltant de la qual giravolta una roda o que giravolta ensem amb la roda. | Peça, xeneralmente en forma de barra, que en un mecanismo acostuma a girar i que alhora suporta esforços parcialmente de torsi'o i eventualmente de flexió. || **eix de rotació** Recta que travessa un cos o sistema i sobre la qual aquest giravolta. **eix de simetria** Recta que travessa un cos o sistema i al voltant de la qual les parts d'aquest estan disposadas simètricament; línia central d'un cos; recta d'un cristall que fa que la posici'o del cristall es repeteixi *n* veces en un gir completo, en el qual *n* é o orde de simetria. *L'eix de la Terra és el diàmetre que passa pels seus dos pols. L'eix d'un cilindre, d'un con. Els dos eixos d'una el.lipse, d'una hipèrbola. Eix cristal.lográfic. Eix quaternari, eix binari, etc.* | FIG.*L'eix d'un raonament, d'un discurs. L'eix d'una empresa. L'eix de la política.* || Recta o qualsevol de les rectes a les quals es refereixen les outras parts d'una figura, d'un dibuix, etc., per a fixar-ne la posició, fer mesuraments, etc. *L'eix d'un dibuix. Els dos eixos de coordenades en un pla: l'eix de les abscisses i l'eix de les ordenades.* | Recta orientada, sobre la qual s'ha fixado un sentido arbitrario.

(Institut, 1995)

Pero, á parte deste traballo de “aggiornamento” das entradas de Fabra, incorporouse un gran número de voces novas de tipo dialectal, de termos pertencentes a distintos tecnoloxos, e mesmo de estranxeirismos, sen perder nunca de vista que se trata dun diccionario que pretende ser normativo, que trata de establece-la forma e o significado correcto das palabras da lingua catalana. De aí que a entrada de novas voces se tratara sempre con moita prudencia.

A incorporación de léxico dialectal faise con cautela e en doses controladas, de maneira que a obra non ofrezca unha imaxe da lingua no seu aspecto variacional e polimórfico -isto é obxecto doutro tipo de estudos-. Pouco axudaría unha visión deste tipo na tarefa de ofrecer un modelo de lingua unificada, que poida ser utilizada por tódolos sectores sociais, culturais e profesionais da sociedade, e que ó mesmo tempo sexa un factor de cohesión social, é dicir, un modelo co que tódolos cataláns se sintan identificados, por

riba das peculiaridades propias da fala dunha área concreta. Na busca deste obxectivo, enténdese que os responsables do dicionario decidiran elimina-las marcas do tipo *d* ‘dialectal’ ou *reg* ‘rexional’, que se usaban no Fabra, e que desapareceron nesta obra. Isto, se ben contribúe a fomenta-la idea de unidade lingüística e de pertenza a unha mesma lingua de cultura, supón por outra banda un empobrecemento para o usuario do dicionario. A ninguén se lle oculta a importancia de saber se unha palabra ou unha determinada acepción pertence ó catalán común, ou se pola contra é exclusiva do balear ou do valenciano. Este tipo de información sería útil, ó meu ver, para o usuario do dicionario, tanto cando se utiliza como instrumento de axuda para codificar unha mensaxe, como para decodificala correctamente; e moito máis aínda, cando se trata de interpretar correctamente un texto literario, con tódolos matices estilísticos e de caracterización de personaxes e situacións por medio da lingua que se utiliza.

Levou-se a cabo, así mesmo, a introducción dun volume importante de léxico propio de certos tecnolectos. Os lexicógrafos coñecen moi ben os problemas de definición que presentan moitas destas voces. ¿Que tipo de definición se debe dar nun dicionario de lingua a moitos termos propios da linguaxe xurídica, da zooloxía, da botánica, da física, etc.? ¿Debe, nun dicionario deste tipo, prima-la taxonomía científica ou a taxonomía popular, de carácter máis antropolóxico? Non debemos esquecer nunca que a definición debe permitir ó usuario do dicionario interpretar correctamente o significado da palabra; doutro xeito, o dicionario de lingua non tería razón de ser. Para iso é necesario que o léxico utilizado nas definicións sexa menos opaco que a entrada que se trata de definir. En xeral, na obra que examinamos o problema superouse con éxito: sen faltar á veracidade científica, procurouse salientar na definición aqueles trazos que poden ser máis caracterizadores para a identificación do significado por parte dun usuario non especialista.

Os responsables do dicionario móstranse moi cautos -e coincido plenamente co seu criterio- á hora de introducir palabras foráneas que non están aínda plenamente integradas na lingua, por máis que teñan certa difusión no uso actual. Prudencia que xustifica Antoni M. Badia i Margarit na *Introducció*: “L’Institut ha d’anar amb peus de plom i ha de poder sospesar tots els argumentes. I jo afegiria que, comparant-ho amb la major part d’altres llengües, quan es tracta de la catalana encara cal accentuar la prudència, per tal com aquesta llengua es troba incessantment immergida en un procés de normalització, i qui li ha d’anar obrint camins està obligat sens parar a recórrer a tota la informació i a tota la reflexió necessàries” (páx. XXV).

En canto á microestructura do dicionario, séguese a organización clásica da lexicografía moderna. A entrada, en letra grosa, vai seguida cando é pertinente de marcas sobre o uso (IRÓN., VULG., etc.) ou sobre se o sentido é derivado doutra acepción (FIG., PER EXT....); cando estas etiquetas van inmediatamente despois da entrada afectan a todo o artigo; se van ó comezo dunha acepción só afectan a esta. O tratamento do aspecto gramatical parécese impecable: amais da indicación da categoría gramatical, do xénero e número, do réxime verbal, etc., atopamos, cando é necesario, información sobre a formación do feminino e do plural, sobre a invariabilidade do número, sobre as

formas irregulares do verbo, e, en suma, sobre aqueles aspectos gramaticais que un usuario pode esperar atopar nun dicionario ben feito.

No caso de voces homógrafas os distintos artigos lexicográficos van sinalados en superíndice por un número situado ó final da entrada: **ase**¹, **ase**², **ase**³. A separación dos homónimos fíxose con extremo coidado, aínda que nunha obra destas dimensións é inevitable algún desliz, coma o que parece que se produciu no artigo **reptar**, que xa figuraba como entrada no dicionario de Fabra, e que foi ampliado con dúas novas acepcións:

reptar v. tr. Reprendre (algú) tirant-li en cara una falta, un error, etc. || Desafiar. || intr. Un rèptil, moure's d'un lloc a un altre, per reptació. | Un animal, una persona, caminar arrossegant-se, com si fos un rèptil.

Conviría facer unha separación en dúas entradas, xa que nin aplicando criterios etimolóxicos, nin semánticos, nin de relacións sintagmáticas, parece haber argumentos para reuni-los significados que proceden do lat. REPUTARE cos que derivan do lat. REPTARE. Por iso sería preferible tamén neste caso diferenciar **reptar**¹ e **reptar**², do seguinte xeito:

reptar¹ v. tr. Reprendre (algú) tirant-li en cara una falta, un error, etc. || Desafiar.

reptar² v. intr. Un rèptil, moure's d'un lloc a un altre, per reptació | Un animal, una persona, caminar arrossegant-se, com si fos un rèptil.

En canto á estrutura da definición das acepcións, cómpre salienta-lo esforzo que se fixo por separa-lo núcleo do contorno. Isto faise nesta obra fundamentalmente a través de dous procedementos: Cando se trata de explicita-lo complemento directo que pode levar un verbo transitivo, ou dalgún outro tipo de complemento que introduce algunha restricción de tipo semántico, xeralmente utilízanse as parénteses. Por ex.,

emprovar v. tr. Posar a algú (una peça de vestir) per veure si li cau bé.

Cando se trata de especifica-lo tipo de suxeito que pode realiza-la acción do verbo, aquel sitúase ó comezo da definición, e sepárase do núcleo desta por medio dunha coma. Por ex.,

transparentar v. tr. Un cos, deixar pasar (la llum) a través seu. | Un cos, deixar veure (allò) que cobreix. || pron. Un objecte, ésser vist a través d'un cos transparent. | FIG. Alló que s'oculta darrere el que algú manifesta, deixar-se endevinar. *Transparentar un propòsit.*

Separa-lo contorno da definición do seu núcleo, tal como se leva a cabo neste dicionario, á parte de facer posible a substituíbilitade da definición pola palabra definida -un dos principios teóricos comunmente aceptados dentro da lexicografía moderna, pero moi poucas veces seguido na práctica-, facilita enormemente o uso correcto da palabra, encadrándoa dentro do seu contexto adecuado. A este mesmo fin serve nesta obra a abundancia de exemplificación, aínda que algunhas voces ou certas acepcións, sen dúbida

pola urxencia de tempo, aínda non vaian acompañadas de exemplo; pequena lagoa que estamos seguros que se verá enchida na próxima edición.

Non existe o diccionario de lingua perfecto, pero estamos diante dunha obra que sorprende pola súa amplitude, pola rigorosidade metodolóxica con que está elaborada, polo “seny” con que se solucionaron problemas tan difíciles como o tratamento do léxico dialectal ou dos estranxeirismos, e polo tempo extremadamente curto en que foi redactada. Obra, sen dúbida, que vai render un gran servizo á sociedade catalana, pero tamén ós que desde fóra nos achegamos ás creacións culturais que se vehiculan a través desa lingua. Non nos queda máis que felicitar ó Institut d’Estudis Catalans e a cantos traballaron nela, e desexar que de contado apareza unha versión en CD-ROM, que facilite a utilización do cúmulo de información que se encerra nas súas case dúas mil páxinas.

MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ